

KRITIKAI LAPOK

a magyar tudományosság, szépirodalom és művészet
érdekében.

1862.

1. sz.

1.519
Marecius 1.

Megjelennek minden hó 1. és 15. napján 3—4 félvnyi tartalommal. Előfizetési díj
marchiustól júniusig 3 ft. — marchiustól decemberig 7 ft. Egy-egy szám ára 40 kr.
Az előfizetések a „Kritikai Lapok” szerkesztőségéhez (Pest, Régi posta utca 6. sz.)
intézendők.

Tartalom: Előszó. — Komoly szavak komoly időben. — Honosítsuk
meg a tudományt irodalmunkban. — Tájékozás az újabbkori magyar és külföldi
nyelvtudományban. — Az Akadémia palotájának eddigi története, írta H e n s z l-
m a n n. — Tankönyveink: P e r e g r i n y Magyarok Története, ismerteti B. L.
— W a r g a Latin Nyelvtana, ism. B. A. — H a n á k Természetrája, ism.
K r. — M a d a r á s z „Zrínyi Iloná”-ja és S z é k e l y i „II. Lajos holttestének
föltalálása,” ism. a magy. képzőművészeti társulat jury-ja.

A Kritikai Lapok

a világirodalom álláspontjából elfogulatlan, nyilvános szemlét akarnak tartani nemzeti műveltségünk jelen álláspota fölött. E végett törekedni fognak alapos, de lehetőleg népszerű értekezésekben az egyetemes műveltség jelentékenyebb ágainak legújabb fejlődését s jelen állását fejtegetni, az ekkép tisztába hozott elvek szerint a hazai irodalom és művészet kitünőbb irányait s képviselőit méltányolni, a magyar tudományos, drámai és tanügyi irodalom termékeit épúgy nemzeti, mint világirodalmi szempontból bírálni, a hazai művészet mozgalmait, a tudományos intézetek s egyleteknek, szóval mindazon tényezőknek tevékenységét figyelemmel kísérni, mellyek a nemzet szellemi haladását előmozdítani vagy gátolni képesek.

A valódi kritika épúgy távol esik a gyalázás és személyes sértegetésektől, mint a magasztalás és bálványozástól, mert lényegét inkább a méltánylás és pedig azon igazságos méltánylás képezi, melly az egyes szellemi tüneményeknek az igaz, szép és jó egyetemes törvényeivel való elfogulatlan egybevetéséből keletkezik. Ilyen kritika épúgy feltétele a haladásnak az irodalomban, mint a nyilvánosság a közéletben; mindkettőt el lehet ugyan némitani, de megsemmisíteni nem. Ilyen kritika minden haladó nemzetnél otthonos; s csak a magyar nemzet volna az, mellynél nem találna közönséget, hazát? csak Magyarhon volna az, a hol kiáltó szava elhangzanék a pusztában?!

Dr. Riedl Szende.

Komoly szavak komoly időben.

Nagy, végzeteljes idő az, a melyben élünk. Mintha valamely lázas ingerültség ragadta volna meg földrészünk népeit, Tájótól a Newaig rendetlen izgatottsággal lüktet a vér a megvéhenedt Europa minden ütereiben. Bárhová nézzünk, mindenütt csak forrongást, aggasztó nyugtalanyságot látunk, hasonlót az elemek ama zavarodásához, mely a jegecülést szokta megelőzni. Nem előestéjén, benne állunk a forradalomban, — és pedig a szellem nagyszerű forradalmában. Csak az, ki vak, vagy készakarva hunyja be szemét, nem látja, — csak az, ki csalálmokba ringatja magát, tagadhatná ezt. S mi fog ebből szükségképen, előbb vagy utóbb, esendesen vagy rohamosan következni? — Egy új idő! Új, nagyszerű korszak a művelődés történetében, hol minden nyilvános viszonyoknak lényeges átváltozást kell majd szenvedniök. Ezen új idő vajadásai azok, melyek napjaink történetét képezik. Szerencse, hogy most már a megérett új eszméknek a múltnak romjai fölött való életbe léptetésére nem szükségesek sem a vesztőhely és nyaktiló, sem a kiontott vértől elázott mezők és sok ezernyi, keservében megtört szív fájdalma. A szellem ma már nem vérözönben ünnepli diadalait, hanem — reformokban. Igaz, hogy ezek sem történhetnek nehézségek, küzdelmek, nem történhetnek áldozatok s veszteségek nélkül. Az előre törő, a haladó nemzetek pályáját nem rózsák, öröm és élvezet, hanem tövisek, fájdalom és szenvedés jelölik. A haladás hatalmas árja megragadta nemzetünket is, mely nem vonhatja ki magát többé annak befolyása alól, mellynek azért szinte tűrni, küzdeni s végre győzni vagy süllyedni kell. Nemzetünk, számos, száz milliókat meghaladó altaji törzsrokonai közül az egyetlen, mely a műveltségnek olly fokára vergődött föl, hogy a legtöbb europai néppel versenyezhet, mely a kelet-europai népmozaikban is eddig legtöbb életerőt tudott kifejteni, e nemzetnek nem szabad, e nemzet nem fog elveszni. De most nem kardra és anyagi erőre van szükségünk, mint a tatárjárás vagy törökvilág idejében. A szellemi mozgalmak árjában csak az értelmiség hatalma védhet és menthet meg bennünket, csak ez biztosíthatja számunkra a diadalt. Ha egykor nehéz, küzdelmes időkben oltalmaztuk a nyugoti műveltséget: úgy most azt el kell sajátítanunk és tovább terjesztenünk. Ha egykor a polgárosodás kardja voltunk, most úterévé kell válnunk. Irodalmunknak azon közeggé kell lennie, mely a nyugot szellemi mozgalmait a kelettel közvetítse; azon forrássá válnia, mellyből nemcsak mi, hanem a testvér nemzetek is meríthessék az új kornak eszméit, az emberi értelemnek kiküzdött eredményeit; s azon hatalommá alakulnia, mely a kezünkből már rég kicsavart kardot pótolja.

Ezen szempontból indulva ki, mindenekelőtt számot kell vetnünk önmagunkkal, hogy a zivatar készületlenül ne találjon. Kibontakozva a szűkkeblűség és önámítás légköréből emelkedjünk a jelenkor színvonalára, hogy tisztán láthassuk, mivel bírunk már, s mi hiányzik mindaból, mit okvetlenül meg kell szereznünk, ha a kor komoly intó szózatát helyesen megértvén, nagyszerű föladatunknak kellőleg megfelelni akarunk. Szóval, szellemi életünk összállapotát kritikai bonczkés alá kell vennünk, szigorún, de igazságosan, mint férfiakhoz illik! R.

Honosítsuk meg a tudományt irodalmunkban!

Bármilly véleménynyel vagyunk is nyilvános viszonyaink jelenlegi állapotáról, bár haladást vagy elmaradást, egy szebb kor hajnalát vagy alkonyát látjuk azokban, mégis elvitázhatatlan ténynek kell azt elismernünk, hogy legújabb időben kormányunk, nyilvános életünk és nevelésünk ismét nemzeti alapokra lón fektetve. Ezen tekintetben a nemzet ismét vissza van adva önmagának. A haza kebeléből vett férfiakat látjuk magunk előtt és fölött, nemzeti nyelvünket halljuk a tanácstermekben, egyetemünkön, iskoláinkban. Ezen változásnak összes műveltségi állapotainkra is döntő befolyást kell gyakorolnia. Az idegen elem uralma alól kibontakozni óhajtó nemzeti szellem ezután saját irodalmához fog fordulni, hogy ebből merítsen képzettséget, tudást. De fájdalom! itt nem találja meg azt, a mit keresett. A nélkül hogy igazságtalanok lennénk, be kell vallanunk, hogy jelen irodalmunkból még nem lehet annyi értelmi képzettséget meríteni, a mennyi a mai kor légkörében fölserdült nemzedéket kielégíthetné. Mert ha van is nagyszerű költészetünk, de nincs még hazai tudományunk, legalább nincs olyan, melly, míg egyrészt a jelen idők igényeinek megfelelne, másrészt a nemzet kívánalmaihoz is aránylagos volna. De fölöslegesnek tartjuk ezt azon olvasó közönség előtt, mellyhez mi szólunk, részletesen fejtegetni, s a jelen alkalommal csak azon föladatokra akarunk utalni, mellyek az imént említett tényállásból reánk nézve következnek. Ha valaha, úgy bizonyára most legsürgetősb teendőink egyike: egy magyar tudományos irodalom létrehozása, olyan irodalomé, melly a világműveltség mai színvonalán állva, elmaradás veszélye nélkül tehetné számunkra a külföldi irodalmakat nélkülözhetőkké. Ellenkező esetben, miután a szellemi fejlődés folytonos haladásában mindig új és új stadiumokba lép, nekünk, ha csak eddigi nemzeti irodalmunkra akaránk szoritkozni, okvetetlenül vagy hátra kellene maradnunk, melly szomorú eshetőségnek hordereje

nemzetünkre nézve egyelőre alig kiszámítható, — vagy pedig tudás-
 vágyunk ismét a külföldi irodalmakhoz lesz kénytelen fordulni, s így
 szellemünknek az idegen elemek alóli emancipálása mindenkorra csak
 külső marad; szívünk ugyan itt, de elménk ott lesz a külföldön; — s
 így a szellemi túlnyomóság lassúbb, de biztosabb útján be fog követ-
 kezni az, a mit a physikai hatalom eddig nem volt képes keresztül-
 vinni: nemzetiségünk lassankénti hanyatlása. Hogy ezen veszélyt
 elhárítsuk, magyar tudományos irodalmat kell alapítanunk. Hogy ez
 anyagára, tartalmára nézve is eredeti, nemzeti legyen, az egyrészt
 lehetetlen, másrészt nem szükséges. A tudományos műveltség az embe-
 riség közös öröksége, melyet nem egy század, nem egy nemzet szer-
 zett. Az évek s emberek ezrei munkásságának szüleménye az, melly-
 nek fejlesztésében a művelt nemzetek mindegyike kisebb vagy nagyobb
 részt vón. Önámitás volna gondolni, hogy olyan kis nemzet, mint a
 miénk, habár a legkedvezőbb külső körülmények közt élne is, képes
 lehetne saját erejéből rövid idő alatt ugyanolly bámulandó épületet
 létrehozni, mint a mellynek fölállításában eddig évezredek folytán tu-
 lajdonképen az egész emberiség fáradozott. De ez nem is szükséges. A
 tudomány tartalmára nézve soha sem lehet nemzeti, mert az mindig
 emberi. Vagy más mennyiségtan, vegytan, terményrajz, világtörténe-
 lem, esillagtan stb. képzelhető-e nálunk, mint a többi népeknél? A
 művelt nemzetek közti különbség csak fokozatos lehet. Az egyik nem-
 zet új álláspontokra vergődik, holott a másik azokon marad, a mellye-
 ket amaz elhagyott. Így történt már nálunk is, pedig nem egyszer,
 hogy nemzeti tudományon gondoltunk dolgozni, holott valódilag csak
 olly állásponton voltunk, melly a külföldön már rég túlszárnyaltatott.
 Azért nekünk a tudományt irodalmunkban nem kell
 teremtenünk, de meghonosítanunk. Ezen tekintetben a
 körülmények reánk nézve egyrészt kedvezők is. Midőn a szinte inkább
 gyakorlati irányú rómaiak a műveltebb görögökkel érintkezésbe jöttek,
 nem atallották ez utóbbiak műveltségéből annyit átvenni, a mennyire
 épen szükségük volt. S megszűntek-e azért rómaiak lenni? Így ál-
 lunk mi is a külföldi tudomány irányában. Onnan meríthetjük a tudo-
 mányosság anyagát irodalmunk számára, s nem kell tartanunk, hogy
 nemzetiségünk ezáltal veszélyeztetnék. Mert hogy többet ne említsünk,
 a gózerő, a táviradék, a légszesz s egyéb társadalmi viszonyainkba olly
 mélyen vágó fölfedezéseknek hazánkban meghonosítása képes volt-e
 nemzeti öntudatunkat csak a legkisebb mértékben is gyengíteni? S ha
 a szellemi élet terére lépünk, nem vettek-e föl őseink Európába való
 letelepedésük óta számtalan idegen elemet? a vallást, az írásmódot, a
 társadalmi élet ezerféle intézményeit stb., s mégis „megfogyva bár, de
 törve nem“ él a nemzet. A ki ezen tekintetben félthetné a magyart, az

nem ismeri annak legnagyobb erejét, melly t. i. abban áll, hogy képes az idegen elemeket áthasonítani. Az idegen elemek nem gyengítik a magyar nemzetet, de áthasonulva erősítik. Mutatják ezt legkitünőbb íróink többjei, kik más anyanyelvük dacára a magyar irodalomban halhatatlan érdemeket szereztek maguknak; mutatja különösen nyelvünk is, melly annyi idegen szó föl vételének dacára, eredeti szervezetében legesekélyebb változást sem szenvedett. Mert a magyar nem veszi át változatlanul az idegent, hanem vagy eltaszítja magától, vagy saját természetéhez képest átídomítja. Csak az anyag, a kövek, a homok az, a mit másunnan összehord, a hol azokat találta, de az építmény fölállítása az ő műve. S ép ezért mondjuk még egyszer: *Honosítsuk meg irodalmunkban a mai tudományt.*

Ezáltal csak azt fejeztük ki világos szavakkal, a mi hazánkban eddig úgy is — bár nem mindig helyeselhető módon — gyakoroltatott. Vagy eddigi tudományos könyveink nagyobb része nem külföldi forrásokból van-e merítve? Ezen tényben nem látunk okot pirulásra. Mióta a világ áll, tanul az egyik nemzet a másiktól; az újkori világ a rómaiaktól, ezek a görögöktől, kik ismét Aegyptomban szereztek műveltségük alapjait stb. A népek kiegészítik egymást; az egyik gondolkodik, nyomoz, tanít, mialatt a másik tesz, küzd, harcol. A nyugoti Európa munkálkodott műveltségének fejlesztésén, mialatt a kelet érte vérezett. — Azomban, a ki hazai tudományos termékeinknek viszonyát a külföldiekhez nyomozza, különösen két egymástól eltérő eljárást kénytelen megkülönböztetni. Vannak íróink, kik a külföldi tudományos munkákat szóról szóra lefordították. Ezen eljárást nem helyeselheti az, a ki tudja, hogy a tudomány a különböző népek szellemében ép úgy, mint a tiszta sugár az üveghasábban, külön színekre török meg. Csak ezen színek hatnak a nemzetbe s csak azon tudomány és csak annyiban, a mennyiben ezen színekbe öltözött. Azért nem kell fordítani, de magyarítani, nem csak a nyelv, hanem a nemzet szemlélésmódja, fölfogása tekintetében is. Mert a tudomány fogalmakat, elveket tartalmaz, holott a tudományos munka csak szókat ad. Lehet-e föltenni, hogy ezen szók majd ott is ugyanazon fogalmakat s ugyanazon alakban ébresztik, a hol ezen fogalmak ugyanazon alakban nincsenek kifejelesztve? Nem szerencsétlen gondolat-e péld. Humboldt „Kosmos“-át lefordítani a magyar nép számára, ezen munkát, mellynek megértése annyi fogalmakat föltételez, a mennyivel csak a tudományosság magasabb fokán álló szellem rendelkezhetik? Humboldt a magyar nép számára nem kell fordítani, de átdolgozni. — Vannak ismét némely íróink, kik a fordítástól irtózza s az eredetiség dicsősége után vágyakodva, az eredeti külföldi munkákat eltorzították, vagy pedig régi, már elavult s feledésbe ment könyveket újabb, magyar ruhába öltöztetve, hamvaikból föléledt phoenixek-

ként állítottak elő. Így történhetett, hogy hazai tudományos munkáink között akadunk egyesekre, melyek inkább csak a nyomtatási év kitétele, mint tartalmuk által mutatják a jelen századból való keletkezésüket. — Hogy ilyen és hasonló lelkiismeretlen eljárások többé ne ismétlődjenek, a fölött fognak órködni a „Kr. Lapok“, melyeknek a tudományos irodalomra vonatkozó elve: Honosítsuk meg irodalmunkban a tudományt, de nem azáltal, hogy a külföldi legjobb munkákat lefordítjuk, vagy eltorzítjuk, hanem hogy áthonosítjuk. E föladat valóztatásához szorgalom mellett jó akarat, mindenekelőtt pedig az írók és kiadók részéről — hazafias lelkiismeretesség kell. H.

Tájékozás az újabbkori magyar és külföldi nyelvtudományban.

A jelenkori tudományosság számtalan ágai közt alig van egy, melly különösen a legújabb időben hazánkban is olly terjedelmes, és olly különböző irányú műveltetésben részesült volna, mint a nyelvtudomány. Nem is tekintve azon számos, nagyobb részt csak gyakorlati irányú tankönyveket, mellyek a magyar nyelvet minden képzhető módszernek procrusteszi ágyán ide s tova ráncigálják, de a nyelvnek valódi tudományos fölfogásához vagy épen semmi, vagy csak igen távoli viszonyosságban állanak; nem tekintve azon egyes, részint komolyabb irányú folyóiratainkban, részint önállólag megjelent értekezéseket, mellyek a legkülönbözőbb szempontokból indulva ki, nyelvrendszerünk egyes jeleneteit világosságra hozni, majd általában a nyelvnyomozás főelveit megállapítani igyekeznek; az Akadémiai Értesítő, s még inkább „Magy. nyelvészet“ cím alatt ismert folyóiratunk minden egyes füzete arról győz meg bennünket, hogy hazai nyelvünk valódi tudományos műveltetésben is részesül, melly annál élénkebb, mennél nagyobb a különbség legelső nyelvészeink tudományos álláspontjai s nyomozási irányai közt. Ez utóbbi tekintetben különösen két, egymással ellentétben levő nyelvészeti iskola az, melly egy évtized óta a míveltebb osztályok figyelmét magára vonja, t. i. a bölcselelmű, melly logikai szempontból indulva ki, inkább csak elvont, fogalmi úton iparkodik megmagyarázni nyelvünk szerkezetét; s az összehasonlító, melly az együvé tartozó, úgynevezett altaji nyelvek egybevetése által ugyanazon cél felé törekszik. Az előbbi irányt képviselik az „Akadémiai Szótár“ szerkesztői, az összehasonlító nyelvészethez pedig Hunfalvy Pál. Miután ezen két iskola nem csak különböző szem-

pontokból indul ki, hanem már eddig is sok tekintetben olly különböző eredményekhez jutott, mellyek irodalmunk jövő alakulására befolyást kell hogy gyakoroljanak, azon kérdés: „vajjon mellyik a két iskola közül felel meg a tudomány mai követeléseinek,“ annál kevésbbé lehet közönyös előttünk, miután nyelvészetünk épen azon tudományszakok közé tartozik, hol „nekünk kell a vezérséget megragadnunk,“ ha nem akarjuk, hogy ezen a téren is a külföldi tudományosság túlszárnyaljon bennünket. Ez okból, úgy hisszük, nem lesz fölösleges, ha az említett fontos kérdés föloldásához járulni akarván, még mielőtt további részletekbe boesátkoznánk, egyelőre tájékozásul az újabbkori nyelvtudomány különböző álláspontjait s fejlődési menetelét röviden megérintjük.

A tapasztalatilag gyakorlati nyelvtanulással szemközt áll az elméleti vagy tudományos nyelvészet. Ennek célja nem a nyelv gyakorlati kezelése, a nyelvtudás, hanem inkább az, hogy a nyelv tényeit és az ezeknek alapját képező törvényeket világosan fogja föl, s rendszerbe állítsa össze. Ez a nyelvet nem tekinti eszköznek, hanem célnak, mellyet megismerni, megmagyarázni törekszik.

Azomban illyen elméleti nyelvnyomozás álláspontjai különbözők lehetnek. A régiebb nyelvtanok álláspontja kizárólag bölcseلمي volt. A bölcseلمي nyelvtan a nyelvben nyilatkozó szabályokat bizonyos rendszerbe törekszik összefoglalni s magyarázni, de a rendszerezés és magyarázás vezérelvét az értelemből, nem pedig a nyelv lényeges tárgyi természetéből meríti. Az illyen nyelvtan szabályokat foglal magában, mellyeket a nyelvtudós bölcseلمي úton, az emberi értelemből származtat, s mellyek alá a nyelvnek egyes jeleneit sorozza, azokat, mellyek ezen szabályokkal meg nem egyeznek, rendhagyóknak s kivételeknek tekintvén. — Az úgynevezett „tudományok helyreállítása“ után eleinte legközelebb csak a két classicus nyelv míveltetett, mi leginkább gyakorlati célból, t. i. a görög és római irodalmak kedvéért történt. Azomban lassanként kezdtek a nyelvtan-írók a tapasztalati úton szerzett egyes szabályokat értelmileg is megállapítani s rendszeres összefüggésbe hozni, miután a két nyelvnek egymással és az élő anyanyelvvél történt egybevetése olly különbségeket mutatott föl, mellyek ismét ezek okainak nyomozására ösztönöztek. A nyelvészek a nyomozás fölvét majd bizonyos nyelvnek, különösen a latinnak rendszerében találták, majd valamely általános nyelvmintában, melly az egyes nyelvek fölött állott. A mi ezen mintába illett, azt szabálynak, s az evvel nem egyező eseteket kivételeknek nézték. Ezen nyelvnyomozási módszer későbbben az újabb nyelvekre is alkalmaztatott, minnek következménye nem lehetett más, mint az, hogy a nyelvtan-írók minden, vagy legalább az ismertebb nyelvekben bizonyos, mindnyájuk alapját képező logikai mintát, bizonyos elvont alakzatot találtak, melly semmi

egyébb, mint a nyelvre alkalmazott elvont logika, üres, holt alakzat, életnélküli váz. Ezen álláspontnak félszege már onnan is elég világosan kitetszik, hogy a nyelv, bár a gondolkodás kifejezése, még sem azonos a gondolkodással; a nyelvtani kategóriák nem egyeznek meg teljesen a logikai kategóriákkal, a tiszta gondolkodás alakjával. Ha a nyelv grammatikai szerkezete azonos volna az egyetemes logikai alakkal, melly közös minden emberrel: azon esetben valamennyi nyelvnek egy s ugyanazon nyelvtani szerkezettel kellene bírnia, s akkor nem is lehetne több, hanem csak egy általános, s a logikával azonos nyelvtanról szólni. Azonban a nyelvek nem tükrözik vissza tisztán s színtelenül a gondolatot, hanem csak azon különböző színeket, melyekre az, a népek különböző szemlélmódja által szétoszlik. Minden nyelvnek van saját belalakja, mellyben különös néplogika mutatkozik, mert minden egyes nép az általános gondolkodási alakot sajátos módon fogja föl s nyilvánítja hangokban.

Ezen bölcselemi nyelvényomozás ellenében a történeti nyelvtan a nyelv tárgyilagosságot természetéből indul ki, s annak voltaképi elvitázhatatlan állapotját veszi tekintetbe. A nyelv ezen tárgyilagosságát a nyelvészokásban vallja. De a nyelvészokás nem merev és változatlan, hanem változékony. Valamint minden létezőnek, úgy a nyelvnek is van története, élete; s azért az voltaképen történeti fejlődés. A nyelv történeti fejlődését s változásait a bölcselemi nyelvtan nem veszi tekintetbe. Az a nyelvet a kifejlődés bizonyos fokán megmerevültnek tekintik, s mint az értelem szüleményét csak akként vizsgálja, a mint az most megvan, nem pedig, mint lett azzá, a mi. Annyi azonban bizonyos, hogy a nyelvnek sok jelenetei, a mint azokat mai állapotjukban látjuk, csak a nyelv korábbi időszakából magyarázhatók meg. Így történik sokszor, hogy a nyelv története a bölcselemi nyelvtan elméletét meghazudtolja. — A történeti nyelvényomozással legbensőbb kapcsolatban van az összehasonlító nyelvészet. Monnón ugyanazon állásponthoz tartoznak, s az összehasonlítás nem egyéb, mint a történeti látkör tágítása. Valamint a nyelvélet korábbi időszakai annak jelen állapotját magyarázzák, úgy vetnek derítő fényt egymásra a különböző nyelvek is. A nyelvek többsége a történeti fejlődés eredménye, s a rokon nyelvek csak külön fejlődési fokai egy, s ugyanazon nyelvnek. Egy s ugyanazon nyelv a történeti időben több ágra oszlik, mellyek idővel önálló nyelvekké fejlődnek. Mennél tovább hatunk hátra a nyelvek történetébe, annál inkább közeledünk a különböző nyelvek közös forrásához s annál inkább közelednek ezek egymáshoz. Ezen összefüggésnél fogva az egyes nyelvek rendszerei egymást kiegészítik s magyarázzák; az egyik pótolja a másiknak hiányait, vagy pedig annak egyes homályos oldalait deríti föl. Így lépnek ki a nyelvek különvált

elszigeteltségükből kölesönös viszonyosságba egymáshoz, mint fajbeli rokonok, vagy pedig ugyanazon családnak tagjai. Így keletkezik a nyelvek származati rendszere, melly az egyes nyelvek, nyelvcsaládok és nyelvfajok történeti s természeti összefüggését tünteti elénkbe.

A nyelveknek ilyen történeti, s összehasonlító tanulmányozása csak egy félszázad előtt kezdődött meg. Grimm J a k a b és B o p p Németországban voltak ezen iránynak úttörői. Amaz „Deutsche Grammatik“ című munkájában a nyelvanyag történeti tárgyalásának kitünő, eddig utól nem ért mintáját állította föl — A szanszkrit nyelvnek az angolok által megindított ismertetése Európában a nyelvtudományra átalakítólag hatott. Ezen tanulmányozás mindjárt kezdetben összehasonlító volt, mert általa az ind és más ázsiai nyelvek, másrészt ezek és a legtöbb európai nyelv közti rokonság minden kétségen kívül helyeztetett. B o p p ezen összehasonlításnak tudományos alapját vetette meg, s mondhatjuk, hogy csak ezen idő óta létezik valódi nyelvtudomány a világon.

Ezen ellentét a bölcseleti és történeti irányú fölfogás közt, melly hazánkban leginkább csak a nyelvnyomozás mezején talált külön képviselőkre, a külföldön a tudományosság egyéb ágaiban is mutatkozik, habár szinte nem egymásmellett, hanem egymásután. Mióta Kant azt vizsgálta: mennyiben lehet az emberi ismerő tehetség följogosítva, saját törvényeit a létezőnek törvényeivül tekinteni, azóta az egész mindenségnek eszményi fölfogása jött divatba. Ezen felszeg eszményiség bélyegzi a jelen század elejét is. A költészet idealistieus ábrándozásba merült el, Schelling iskolája fogalmakból állította össze a világot, a természetet, az államokat, az emberiség történetét stb., azon hiedelemben lévén, hogy annál magasabb állásponton van, mennél inkább távozik el a valóságától. Ezen idő elmúlt, miután maga a bölcselet végre is azon meggyőződéshez jutott, hogy az eszmény a valóságban jelentkezik s hogy az elsőt ez utolsóban kell keresni. Azóta a „természetphilosophia“, „történetphilosophia“, „a nyelv metaphysikája“ s más ilyen philosophiák lassanként háttérbe lönnék szorítva s azoknak helyét Humboldt „Kosmos“a, melly a világmindenséget nem fogalmi hanem szemléleti alakban tünteti elénkbe, Burmeister „Teremtés története“, Schlosser „Világtörténete“, Bopp „Összehasonlító nyelvtana“ stb., mellyeknek vezérelve a létező tárgyak történeti fejlődésének nyomozása, foglalta el. Így fordult a külföldön a szellemi élet a fogalomtól a valóságához, a bölcsezettől a történethez, a költészettől a tudományhoz s reméljük, hogy ezen, a szellemi fejlődés szükségességén alapuló átmenet hazánkban is lassanként bekövetkezik, mint azt az „összehasonlító nyelvészet“ művelőinek szaporodó száma gyanítanunk engedi.

R.

Az Akademia palotájának eddigi története. ¹⁾

Az „Építészeti arányok“ című munkám első részének befejezéséhez közel voltam már, midőn Párisban az 1860-ik év június havában a magy. Akademia akkori titkáranak levelét és illetőleg azon fölszólítását vettem, hogy jöjjenek Pestre és vegyem kezembe az akademiai palota építésére szükséges előmunkálatok vezetését. Ezen fölszólítás folytán még ugyanazon év augusztus havának vége felé megérkeztem Pestre.

Első gondom volt az intézet kívánatait és szükségait kitudni, azután az Akademiának céljára fordítható csekély tőkéjéhez képest, a hely, az építési anyag és a díszítményekbeni lehető legnagyobb takarékossággal nemcsak a szükségletnek megfelelni, hanem herceg Eszterházy képtára számára is ugyanazon épületben helyet találni; mert ezen kincs nemz. muzeumunkban föl nem vétethetett.²⁾ Az egész telek beépítését kívánó első nézet szerint, annak egyik felére bérházat terveztem, mellynek nagyobb része közvetlen a magyar műegylet, conservatorium és orvosi társulat használatára szolgálhasson, idővel pedig egy képzőművészeti akademiává alakíttathassék át. Az idézett társulatok köztársulatok lévén, a számukra föntartott bérház-helyiségekben is meg lehetett tartani az Akademia palotájának monumentálszerű jellemét, még pedig a remélhető házbér-jövedelem csökkentése nélkül. Igaz, hogy illy célra az egyenesen az építkezésre begyűlt 600,000 o. é. frtnyi összeg nem volt elegendő, de midőn az Akad. elnöke, gr. Dezsewffy kétségeimre megjegyzé, hogy amaz összeghez az Akademia többi vagyónából annyit lehet hozzácsatolni, mint a mennyinek 5% kamatját a bérház be fogja hozni, és hogy ezenkívül a régibb akademiai telek eladási árának felét is az építkezés céljára fordíthatni: e kijelentés által tökéletesen megnyugtatta, a programot szükségképen megelőző rajzok elkészítéséhez fogtam, és vázlataimat 1860-ik oct. elején a

¹⁾ Miután a hazai művészet terén jelenleg nincs olly tárgy, melly nemcsak természete s célja, de eddigi különös fejlődési menetele által is az egész hazát annyira érdekelné, mint az Akademia palotájának ügye, célszerűnek láttuk Dr. H e n s z l m a n n urat megkérni, hogy lapunk számára ezen ügynek eddigi történetét röviden, s a megkívántató tárgyilagossággal leírni sziveskedjék. A s z e r k.

²⁾ Ha ezen műkincset hazánkban üdvözölhetni valaha szerencsénk lesz, úgy ebben az érdemnek nem csekély része H e n s z l m a n n urat fogja illetni, miután különösen az ő munkálkodásának sikerült a legnagyobb akadályt, a célszerű helynek hiányát, elhárítani. Ő nemcsak megpendíté az eszmét, hogy a képtár az Akademia palotájában állíttassék föl, hanem egyszersmind úgy rendezé az általa készített előrajzban az épületet, hogy abból, — bármelly terv szerint fog is fölépíttetni, — a képtár többé el nem maradhat. A s z e r k.

Dezseffy és Károlyi grófok és báró Eötvös-ből álló építészeti bizottság elébe terjesztettem. A bizottság teljesen egyetértett velem a fölosztásra nézve, de ez alkalommal gr. Dezseffy kijelentvén előszeretettel Sansovinonak későbbi renaissance-ja és fél-emeletei (mezzana) iránt, gróf Károlyi előszeretettel a már a copfos korszakba átmenő párisi Louvre építészeti modora iránt, b. Eötvös pedig csak általánosan megjegyezvén, hogy ó a csücsíves stylt nem tartja megférhetőnek az Akadémia jellemével: csücsíves stylli homlokzatvázlatom egyiküket sem elégité ki.

Íme az okok, miket a divatszerű nézetek ellenében fölhoztam. Az úgynevezett renaissance tulajdonképen nem érdemli meg a styl nevét, mert az nem egyéb, mint a görög stylnek harmadik kézből reánk jutott elkoresosodása és azért nem alkalmas sem eredeti, sem pedig monumentáliszerű teremtésre, kivált ha hiányait nem palástoljuk gazdag díszítménnyel, mire az akademiának építkezési tőkéje távolról sem elegendő. Ellemben a csücsíves stylben a nagyszerűnek érzetét fölköltetni díszítmények nélkül, már a tömegeknek értelmes csoportosítása által is, ha t. i. e styl első korszakának imponant elemeit és komoly elvét fölhasználjuk; de itt e mellett még eredetiségre is tehetünk szert, mert ezen korszakban nagyobb szerű középület nem emeltetett. Végre az akadémia terjedelmes telke és a szükséges takarékoság megkívánja, hogy nagyobb magasságra építsünk, mi leginkább ezen styllal egyeztethető meg, minthogy főjelleme épen az emelkedettség felé törekvés. Ez utolsó okomat még a gózhajózási társaságnak az akademiának tőszomszédságában emelkedő háza is igazolja, hetvenkét lábnyi magasságával mert a palotát csak nem akarjuk e háznál alacsonyabbra építeni.³⁾ Okaimat ugyan senki sem cáfolta meg, de a nézetek meghasonlása talán épen azért, mert e cáfolat lehetetlen volt, mindinkább jelentkezett. Ezúttal b. Eötvösnek azon nyilatkozata vigasztalt némileg, miszerint ó,

³⁾ Jeles archaeologunk, Ipolyi az 1861-iki »Pesti Napló«-nak 51-ik számában ezen nézetkülömbiséget illetőleg így nyilatkozik: »Mondják, hogy a goth izlés egészen elüt környezetétől egy olly újszerű városban, minő Pest; zavarja tehát az összhangzást. De kérdjük, hol a példa rá, hol a szabály a műtörténetben arra, hogy illy monumentális műveknek föladata volna magukat a köznapi szükség műveihez alkalmazni? Vajjon midőn a kölni világremek goth-dom épült, talán a város goth-izlésű épületei mintáját követte-e? — Megfordítva áll az: nem hogy a műremeknek kellene környezete törpeségéhez alkalmazkodni, de épen kitünő föladatai egyike, hogy izlést terjesztőleg magához emelje a köznapi formákban elsatnyuló környezetét. És ez nyilván föladata egy magyar akadémiai palotának is.«
Uralkodtak-e illy ferde nézetek a harmóniáról, midőn századokon át és a legkülömbözőbb stylekben a szt. Márk tere Velenczében fölépült, és vajjon e tér nem a legszébbek egyike-e, és vajjon szépségét nem az épületei stylljében tapasztalható ezen változatosságának köszöni-e?
A szerk.

dacára hogy a esüesives stylt nem tartja alkalmasnak, mégis, mert nem-magának és mert nem saját pénzéből épít, e styl alkalmazását nem fogja ellenezni, ha a közvélemény majd a mellett nyilatkozik.

Oct. 10-én gr. Dezsewffy fölszólított, hogy terjeszszem vázlataimat az akad. igazgató tanács tagjai elébe. E gyülekezet szerfölött kedvezőleg nyilatkozott fölosztásom mellett, de esüesives homlokzatvázlatomat Deák Ferencen kívül határozottan senki sem pártolta. Mind a mellett most sem akarván meggyőződésemet árúba bocsátani, a siker elérésére inkább kétszeres munkát vállaltam magamra, t. i. a rajzok lehetőségig tökéletes berégzését, másrészt pedig iparkodtam a közönség ízlésére elméleti értekezésekkel hatni.⁴⁾ E célomat mind az Akademiában, mind a szakértők és a közönség irányában elérnem sikerült, mint ezt a következőkben világosan fogom bemutatni; de a három tagú bizottság maga, sajnálatomra, nem tartozott azokhoz, kiket meg lehetett volna győzni.

October vége felé a vázlataimra alapított építész programm készen volt; én ezt a lapokban szándékoztam közleni, de az Akad. elnöke ezen közlést nem engedvén meg, első szándékomtól azért kellett elállanom, mert a programm alatt nem az én, hanem az elnök neve áll. Szóba jöven az építészekhez intézendő fölszólításnak módja, valamint oct. 10-én az igazgató tanács tagjai előtt kinyilatkoztattam, hogy renaissance stylben dolgozni nem fogok, úgy e kijelentést most a háromtagú bizottság előtt is ismételtem, mire a bizottság a styl választását a fölszólítandók belátására bízta. Fölszólítottak Bécsben Ferstl, Pesten Ybl és én.

Oct. 25-én a következő levél jutott kezemhez:

„A m. Akad. igazg. tanácsa az Akademia épülete tárgyában elállott a közönséges versenyzés kihirdetésének eszméjétől, és abban állapotott meg, hogy három, az építészet tudományában kitünő férfiú kéressék meg a terv készítésére. A hazával együtt az Akademia igazg. tanácsa is méltányolja és büszkélkedik azon állásban, melyet Kegyed magának a külföldön e tekintetben kivívott. Ennélfogva birván Kegyed nyilatkozatát is, melly ebbeli készségéről tanúskodik, ime van szerencsém Kegyedet az

⁴⁾ Henszlmannak ide vonatkozó cikkei az akademiában fölolvastatván, kivonatban a lapok által, egész terjedelmükben pedig a »Budapesti szemlében« közöltettek. Ezekre nézve Ipolyi következőleg nyilatkozik a »Pesti Napló« 51-ik számában: »Milly belátással tanulmányozá Henszlmann, milly átgondoltan alkalmazá céljára a gothi stylt, milly mélyen hatott be annak titkaiba, mennyire tanulta művizsgálatai között annak előnyeit s alkalmazhatóságát ismerni, tanúsítják azon, irodalmunkban e téren páratlan értekezések, melyeket az akademiában a gothi ízlésről s annak a többi ízlesek fölötti előnyeiről tartott.«

idezárt program alapján, melly minden e tekintetben tudandót magában foglal, a terv készítésére fölszólítani. Eztazon Kegyed által is nyilvánított záradék mellett teszem, hogy Kegyed egy gyakorlati és tetteleg működő építészzel fog a terv részletezése és a költségvetés elkészítése végett szövetkezni. Mindezekhez még azt teszem, hogy az Akad. igazg. tanácsa a programnak megfelelő tervet háromszáz aranynyal in natura fogja honorálni. Az általa legjobbnak ítélandó terv ezentúl még egyszáz ötven aranyat fog mellékdíjúl kapni.“ Aláírva gr. Dezseffy Emil a magyar Akad. elnöke.

E fölszólítás következtében a terv kidolgozása végett szövetkeztem Gerster és Frey gyakorlati pesti építészekkel, mit nem annyira régi barátságos viszonyainknál fogva, hanem inkább eddigi jeles működésük elismerése tekintetéből tettem. Munkálatunkban nevezetesen Gerstert illetve az alapterveknek vázlataim nyomán való végleges elrendezése, a munka constructiv része és a költségvetés elkészítése; — Freyt a homlokzatok rajza és színezése, engemet pedig a stylszigorúság követelte alakítás, a szelvények rajza és az építész leírás. A perspectiv kép rajzát Frey és én együtt készítettük, színezése Frey egyedüli műve alakjait pedig Sterio festette.

Munka közben Ferstl és Ybl versenytársainkkal értekezvén, hajlandóknak találtuk őket velünk együtt a csücsíves styl választására; így szülemlett meg nov. 28-án amaz egyezkedésünk, mellyben kimondjuk, hogy mindnyájan meggyőződésünknek megfelelő legés egyértelműen terveinkben a csücsíves stylt fogjuk alkalmazni. Ezt, úgy hiszem, tökéletes joggal határozhattuk, mert a program a stylt saját választásunkra bízta. De ezt tenni nem csak jogunkban, hanem egyszersmind kötelességünkben is állott, épen mert csak így követhettük meggyőződésünket, és végre, ha öt szakértő, nem szakértők irányában, kik által erre egyenesen fölhatalmaztatott, így eselekszik, az utóbbiaknak épen nincs oka neheztelni; sőt talán még köszönettel is tartoznak azoknak, kik nem nehezen bírálható, disparat, hanem hasonló tárgyak előterjesztése által bírói tisztüket nevezetesen megkönnyítik. Nem volt tehát semmi oka b. Eötösnek művészeti egyezkedésünk miatt hozzám illy szavakat intézni:

„Önök bennünket a csücsíves styl elfogadására kényszeríteni akartak, mí pedig nem engedünk e kényszerítésnek“; mert nem mi akartuk kényszeríteni a bizottságot, sőt épen ellenkezőleg bennünket kényszerített sok évi tanulmányainkon alapuló meggyőződésünk, úgy eselekedni, a mint eselekedtünk.

Febr. 15-én a fölszólítottak beadták terveiket, ezeken kívül pedig még Szkalnitzky építész készített egy negyediket. Másnapra Ybl a

magáét visszavonván maradt három, azaz annyi, a mennyi eredetileg volt megrendelve, még pedig kettő esücsíves, a harmadik antikizáló styllben.⁵⁾ Ferstl és a mi részünkről megvolt tehát a kényszerítés, nem ugyan azon értelemben a mint azt mi, hanem a mint a háromtagú bizottság veszi, s így ámbár ez a „legjobbnak ítélendő tervnek mellékdíjjal ígért 150 aranyat“ nekem és társaimnak kifizette, mégsem tartotta érdemesnek a szakértőket már ekkor kihallgatni, hanem egyoldalúlag Münchenbe és Berlinbe fordult renaissance styllü tervek megnyerése végett.

Természetes, hogy a háromtagú bizottság ezen lépése minden titkolózás dacára mégis átszivárogván, aggodalmat gerjesztett az akademiában, mi Kubinyi Ferencet arra bírta, hogy a febr. 25-iki ülésben a beadott tervek nyilvános kiállítását és szakértők általi megbíralását követelje. Mindkét indítvány egyhangúlag elfogadtatott, de mégis elhangzott az elnök abbeli nyilatkozatára, (melly levélben a mart. 25-iki ülésben közöltetett) „hogy különben is szándéka volt az építő bizottságnak az Akad. terveit a közönség közszemléletére kiállítani, és egyzersmind a tervek végleges elfogadása alkalmával az Akad. szakértő tagjainak véleményét meghallgatni.“

⁵⁾ Az első három tervről I p o l y i az 1861-iki „Pesti Napló“ 49, 51, 54, 57, és 58. számaiban tüzetes bíralatot közölt, legyen szabad tisztelt szakértőnk e jeles bíralatából néhány sort idéznünk. »F e r s t l terve tökéletesen jellemzi mesterét; a kifejlődött goth izlés német iskolájának mondhatnók teljes constructiv díszével ajánlja magát. Erőteljes tagozással, dús részletezéssel, élénken előszökő fal és homlokzat csoportozatokkal, nyúlánk tornyokkal, merészen kiugró könnyű erkélyekkel, valódi festői szépségű képet nyújt; a nélkül, hogy a gothika későbbi szervezetlen kinövései vagy tulzó csipkézetei által tuhalmozottnak mutatkoznék. — A pazar díszítményezés elkerülése által méltóságos, sőt díszes, fényes alakja mellett eléggé komoly s nyugodt maradt, s ezzel egyzersmind mégis festőileg kedves kinézésű. — De ily fényes alkotmány inkább egy sikerült nagyszerű város és tanács, sőt országház, méltó királyi várak és palota, mintsem akademiái épület alakjával bír. — H e n s z l m a n n a kora francia, egyszerűbb, nyugodtabb, szilárdabb modornak híve. Tervezete ennél fogva ment minden keresett hatásosságtól; egyszerűen komoly és méltóságos. A goth izlés ereje benne a hatás hajhászat helyett ezen styll átképzett szervezeti előnyeiben keresendő, a takarékos elrendezésben, a faltömegeknek legesekélyebb terjedelemre szorításában, minél inkább szervezetes tagozásában, s az arányok mértékletességében áll. — Meg kell engednünk, hogy a goth izlés előnyeit nem lehetett nagyobb mérséklettel s mégis anyi erővel fölhasználni. H e n s z l m a n n ez által, valamint a Cili domra pályázása alkalmával elnyert díjjal bebizonyította ismét, hogy gyakorlatilag épen olly mestere, mint elméletileg avatottja a francia kora-goth izlés azon irányának, melly, mint a román építészet geneticus kifejlődése és teljessége, az építészeti izlések legtökéletesebbike. — S z k a l n i t z k y Schinkel genialis nyomait követi, azon mesterét, kinek eddig kétségtelenül legjobban sikerült az antik építészeti izlés azon problémájának megoldását, ha nem elérni, legalább megközelíteni; mikép lehetséges azt, ha mégis lehetséges, mai lakházainkra, palotáinkra,

Hosszú hallgatás után végre az Akadémia elnöke jelentette: „hogy az akadémiai épület ügye azért akadt föl mindezeideig, mivel az igazgató tanács építészeti bizottságának két olly terv közül (hát Szkalnitzkyé még az említést sem érdemlette?) kell vala választania, mellyek ugyanazon egy stylben készültek. A bizottság styl tekintetében is tágasabb tért ohajtván nyitni a pályázásnak, hogy többféle jeles terv közül lehessen választani, jónak látta még két európai nevű építész tekintélyt (K l e n z é t Münchenben és S t ü h l e r t Berlinben) ⁶⁾ hívni föl tervek készítésére. E tervek a m. n. muzeumban lesznek kiállítva, a kiállítás napjainak letelte után pedig egybeül az igazgató tanács bizottsága választást teendő a tervek közül, a stylt illetőleg is. Szükségesnek tartja m. elnök úr is, hogy azon fontos tárgy eldöntésében, miként legyen az épület belrendezésében az Akadémia céljainak teljesen megfelelő, az Akadémia is részt vegyen szakértő bizottsága által.“ (Lásd a máj. 27-iki ülésnek jegyzőkönyvét).

A legközelebbi jun. 3-án tartott ülés jegyzőkönyvének ide vonatkozó pontjai a következők: 163-ik pont. „Elnök úr előadá, hogy az Akadémia azon kívánatának, miszerint az akad. épület tervei közszem-

muzeumainkra előnyösen s egyszersmind következetesen alkalmazni? Félre ismerhetlen azon mérséklet s egyszerűség, melly e tekintetben Szkalnitzky tervét előnyösen jellemzi; és melly a kevésbbé szakértőre talán épen azért, majdnem az üresség benyomását képes gyakorolni. — Egyik fő föladat volt: az épület helyiségeiben az egész akadémiai élet tevékenységének lehető legalkalmasabb összpontosítása. Ezen föladat kivitele iránt már maga H e n s z l m a n n formulázta akad. előadásaiban azon helyes alapelve, hogy a térnek lehető leggazdaságosabb fölhasználása mellett, a tekintet az illy épületben különösen a megközelíthetőségre és világosságra fordítandó. És valóban a kitűzött elvnek egy maga olly tökéletesen megfelelt, hogy társait megközelíthetlenül távol hagyta maga után, úgy hogy ha a tervezet célszerűségéről akarunk szólni, ismertetésünknek önként az ő terve körül kell forogni. A többi terv közül legközelebb követi H e n s z l m a n n elrendezését S z k a l n i t z k y, nem csak a főteremre, de egyes mellék részletekre nézve is. A mi tehát a H e n s z l m a n n-, G e r s t e r-, F r e y-féle tervet a többi fölött ajánlja, az a stylistikai külső hűség és komoly méltóság mellett, azon, hogy úgy mondjuk, benső átlátszóság, miszerint az egyes helyiségek és részletek olly szervezetesen és természetesen fejlődnek s épülnek egyik a másikból, hogy köztük egy tekintetre tájékozva érezzük magunkat. — H e n s z l m a n n állítását költségvetésével gyakorlatilag is bizonyította: hogy a szigorú, méltóságos, komoly, s a mellett mérsékelt díszítményei végett modernbb francia kora góth styl, a mint beillik, sőt a legillőbb akadémiai palotának, úgy a többi építészeti izlések közt nem csak számos előnyt nyújt, de analog díszítés mellett még a legkevésbbé költséges is.“ — Henszmann tervének a többi fölötti ezen kitűnő elsőségét, valamint a műbiralat kénytelen elismerni, úgy az, a meny nyire kivethetjük, a kiállítást látogató akadémiai tagok s egyes vendégek tetszésnyilatkozataival is találkozik.

A szerk.

⁶⁾ Mindketteje két-két tervvel lépven föl, a muzeumban hét terv volt kiállítva.

A szerk.

lère ki legyenek téve, elég tétetett s most van ideje, hogy azon szakértő bizottság is kineveztessek, mellynek véleményét az igazg. tan. építészeti bizottsága, midőn e tervek fölött határozni fog, különösen a belrendezés célszerűségét illetőleg, meghallgatandja. Határozat. M. elnök úr ajánlatára e szakértő bizottság tagjaiul Fest, Hollán, Ipolyi, Barabás, Toldy, Tóth, Szabó és Hunfalvy nevezettek ki, kikhez az Akademia még Kubinyi Ferencet ajánlotta“. 164-ik pont. „Kubinyi Fer. indítványozá, hogy az Akad. a főnebbi sz. alatt kinevezett tagokon kívül gyakorlati építészeket is kérjen föl, részt venni azon bizottmányban, melly a tervek fölött véleményt mondand; és az akadémiai bizottmány utasíttassék, hogy a tervek mind stylusára, mind belszerkezetére nézve indokolt véleményt terjeszzen elő. Ez indítvány folytán az elnök megjegyzé, hogy az Akademia csak maga köréből nevezhet ki szakértő tagokat s az igazgató tanács építész bizottságának lesz föladata gyakorlati építészek tanácsát is kikérni. A mi pedig az Akademia most kinevezett bizottmányának hatáskörét illeti: minden félreértés elkerülése végett, szükségesnek látja kijelenteni az elnök úr, hogy miután az Akademia gazdasági ügyeit az alapszabályok értelmében az igazg. tanács kezeli, s az akad. épületre tett adakozásokat is e tanács rendelkezésére *) adták az aláírók, az igazg. tan. pedig rendelkezési jogát a jelen esetben a kebeléből kiküldött építészeti bizottságra ruházta: e bizottság a felelősséget, melly megbízatásából reá hárul, senkivel mással meg nem oszthatja. Midőn azonban az épít. bizottság ennél fogva a végleges eldöntés jogát, a terveket s különösen azok stylusát illetőleg magának tartja fön: szívesen (?) fog alkalmat szolgáltatni az Akad. szakértő bizottmányának, hogy nemesak a belrendezés célszerűségére, hanem a stylusra nézve is nyilatkozhassék.“ 8) 165-ik pont. „A képzőművészet társulata megküldi szakértő jury-jának véleményét az akadémiai épület kiállított terveiről. E vélemény használat végett, az építészeti bizottsághoz áttétetni határoztatott.“ 9)

*) Mint tudunkra esett, ezen intézkedéssel sokan az adakozók közül épen nincsenek megelégedve, sőt többen nyilatkoztatták, hogy az aláírt tőkék kamatjait csak bírói elmarasztalás útján fogják fizetni.

A szerk.

8) Miután még a régiebb időben is döntő befolyással bírt a szakemberek ítélete Akademiánknál, nem minden ok nélkül remélhattük volna, hogy ezen elv a jelen ügyben is irányadó marad, mi azonban fájdalom nem történt.

A szerk.

9) Ezen vélemény kivonatban, és különösen a style vonatkozólag a következő: „Kienze homlokzataiban a félreértett renaissance olasz elemeit találjuk, az egésznek jelleme nehézkes, az 1-ső és 3-ik emelet nagyobb ablakaiknak fölváltását a 2-ik emelet kisebb és mezanin (félemelet)-szerű ablakaival szerenesétlennek tartjuk. — Valamint Stühler alapterve térpazarlásra mutat, úgy homlokzata is tér — és oszloppazarlásról jellemzetes a nélkül, hogy ez úton a kívánt aesthetikai gazdagságot előidézné, melly egyedül a tömeges falak könnyebb diszitmények által létreho-

Az Akademiának, a valódi háziúrnak befolyása e szerint elutasított, de egyszersmind kiderült természetellenes viszonya az igazgatósághoz. Kubinyi Ferenc tehát a jun. 10-iki ülésben jelentette, hogy a legközelebbi nagygyűlésen az alapszabályok revisióját fogja indítványozni¹⁰⁾; a jelen nehézségek elhárítására azonban több művészetbarát és művész, egy az akadémiai építést tárgyazó petitiót indított meg, ajánlván ezt szinte Kubinyi Ferenc, országgyűlési képviselő pártfogásába. E petitióban a többek közt ezek is mondatnak:

„Legbensőbb örömünkre tapasztaltuk, mikép az öt (illetőleg 7) terv közt, melyeknek hárome nagyírű külföldi építésznek műve volt, velünk kezét fogva a közvélemény három hazánkfia tervének adta

zott célszerű fölosztásának, és e díszek egymás közti helyes arányának eredménye lehet. — Az épület Duna-homlokzatán találkozunk ugyan az egyformaság némi félbeszakasztásával, melyet a terem pillérei eszközölnék; de még ezen kiténtetést is inkább külsőlegesnek, mintsem tervnek kell mondanunk« stb., Nem helyeselhetjük azon renaissance példányait, melyeket Klenze és Stühler tervezeteikben fölmutatnak, mivel Pesten is bírnak p. Hild által készített olly antikizáló bérbáz-homlokzatokat, mik célszerűbben fölfogottaknak tűnnek föl.« »Szkalnitzky tervét, mellőzve a költséges teremfödözések szervezetét, kivihetőnek elismerjük. Mióta Klenze és Stühler tervei kiállítvák, ezen pendantok mellett Szkalnitzky a görög tömeges építészlet jellemében tartott déli homlokzata nyert érdemben.« »Ferstl tervében az eredeti csücsíves jellem egész az ácsmesterségi részletekig nagy képzelő tehetséggel ki van művelve, épülete a XV-ik század legszebb városházát mutatja;« s azért „a művészeti fölfogás nem felel meg magyar Akademiánk épülete jellemének, de a német-góth styl képeletteljes szépségei a alapzattól egész a koronáig tökéletesen előadvák. E tervnek kivitele a programmban meghatározott összeget nevezetesen túlhaladná.« »Henszlmann, Gerster és Frey terveit illetőleg egyetlen egy körülményre figyelmeztetni elegendőnek tartjuk, miszerint t. i. tervezetük valóságos teremtmény, mert ez új, eredeti építési egyedek képez.« »Az előrebocsátottak értelmében és fölszólittatásunk folytán, mely a képző művészet társulata igazgatóságának részéről történt, mind monumentalszerű styl, mind a kivihetőség, mind a programmban kijelölt szükséglet, mind a költség tekintetéből legbensőbb meggyőződésünk szerint az 5 (vagyis 7) kiállított tervezet közt kivitelre csak a Henszlmann-, Gerster- és Frey-féle tervet ajánlhatjuk.« Kelt Pesten, 1861-ki jun. 1-jén. Aláírva: Feszl, Weber, Kauser építészek, Orlay (festész), Dunajszky (szobrász).

A főnebbi bírálaton kívül és nem sokára ez után egy másik szakértő bírálat is jelent meg, mely egyedül Klenze és Stühler terveiről szól, és melynek csak végkövetkeztetéseit adjuk. »Az előrebocsátott, híven előadott tényállás folytán világos, hogy az újabb tervek (Klenze és Stühleréit értve) közbejövetelével nem csak hogy semmit sem nyertünk, hanem hogy azok egyike sem hasonlítható a régibb tervekhez, sem a styl, sem a tér célszerű fölosztása tekintetben.« E bírálatot aláírták Feszl, Wagner, Biescher, Pötschnigg, Kauser, Zitterbarth, és Máltás építészek és Szumrák, Reitter, Pribék és Liedemann mérnökök.

A szerk.

¹⁰⁾ Reméljük, hogy jövő számainkban alkalmunk lesz, az Akadémia alapszabályainak szükségesnek talált revisiójáról bővebben értekezni.

A szerk.

ritka egyetértéssel az elsőbbséget. E három hazánkfia: Henszlmann, Gerster és Frey. És hogy magunk is a csaknem egyhangú közvélemény nem csatlakozott, bizonyítja a képzőművészek társulata szakértő jury-jának véleménye, mellyben az általunk ajánlott terv nemesak minden művészeti és gyakorlati tekintetben ajánlhatónak nyilatkoztatik, hanem azonfölül még valódi terepménynek is neveztetik, mind nagyszerű voltában, mind azon körülménynél fogva, miszerint a XIII. századbeli legtisztább francia templom-építészet egyes elemeiből olly polgári palotát alkot, minék egésze sem az akkori korból fönnmaradt valóságos, sem más akármelly korban keletkezett polgári épületekre nem emlékeztet, hanem teljes egyéni eredetiségében jelenik meg. Az előre boesátottakból világos, és ezt hazafias büszkeséggel nyilváníthatjuk a külföld előtt, hogy vannak építészeink, kik a leghíresebb művészekkel nemesak hogy versenyezhetnek, hanem kik az utóbbiakat még fölül is múlják sat. Az előadott okoknál fogva, bátorkodunk azon legbensőbb meggyőződéssel, hogy csak hasznost, igazságot és hazafiast kérünk, a tisztelt képviselőházhoz járulni, méltóztassék mind az igazság, mind a hazafiúság magasztos tekintetéből és kezet fogva valamint a szakértők véleményével, úgy az erélyesen nyilatkozó közóhajtással, a főntebb említett H. G. F.-féle terv mellett hatályosan nyilatkozni, és annak kivitelét előmozdítani.

A petitio négy hét alatt mintegy 1800 aláírással ellátott monstrpetitióvá nőtt; — találkoznak abban több mint 35 akademikusnak, a pestbudai építészek többségének, a pestvárosi mérnöki karnak, az országos építészeti igazgatóság több tagjainak és számos más szakértőknek és érdekelteknek neveivel. A petitio még ma is megvan, de az országgyűlésnek egy részt azért nem adatott be, mert néhányan az Akademia alapszabályaival össze nem férőnek hitték, hogy bíról az országgyűlés hívassék föl, más részt azért nem, mert az aláírók egyik csekély része még azon gyanúba sem akart jönni, mintha szándéka volna pressiót gyakorolni a háromtagú bizottság irányában. Vajjon az ellenfél színtolly mérséklettel viseltetett-e? E kérdésre megfelel a háromtagú bizottság azon tette, miszerint az előzményeket semmibe sem vevén, újra Klenzéhez és Stühlerhez fordult, az utóbbit az Akademia költségén Pestre hozatta és versenytársainak terveit neki tanulmányozás végett megmutatván ¹¹⁾ mindkettejét új terv készítésére szólította föl;

¹¹⁾ Ilyen eljárás a mivel világban szokatlan, mert a hol versenyzésről van szó, és a régiebb tervek az újabbakkal ugyanazon egy bíráló alá esnek, ott a méltányosság követelményei szerint az előnyöknek is egyenlőknek kell lenni, és a később dolgozóknak nem szabad alkalmat szolgáltatni arra, hogy az előbb elkészült tervek tökélyeit fölhasználhassák vagy azoknak hibáin okulhassanak. Ebből is látjuk, hogy szakkérdéseket csak a szakértők kezelhetik úgy, a mint kell.

e kérdésre megfelel az elnöknek eljárása, miszerint jun. 23-án az Akademiának kilenctagú szakértő bizottmányát összehívta, és annak előterjeszté, hogy Klenze és Stühler építészeti leírását fölolvastatván, azután rögtön a styl-kérdést fogja fölvenni.¹²⁾ Azomban illy rendszertelen eljárást a szakértő bizottmánynak több tagja ellenezvén, és a fölosztás, a szerkezet, styl és költségvetés kérdéseit egymásután kívánván fölvenni, a gyűlés eredmény nélkül szétoszlott.

Július közepe táján Klenze és Stühler harmadik terve megérkezett, s az elnök engemet és társaimat azok megtekintésére és a mi tervünk változtatására fölszólított. Ez ellen kijelentettük, hogy, ha csak a mívelt külföldnek a versenyzés körüli nézeteit és elveit követni akarjuk, e fölszólításnak nem engedhetünk; hogy előbb tervet kell választani és csak azután lehet az elfogadott terven változtatni, ha ezt a valódi háziúr, t. i. az Akadémia kívánja. A felelet bámulatomra így hangzott: az elnök az Akademiát nem tekinti háziúrnak, mert a ház ügye financialis ügy, és mint illyen kizárólag az igazgató tanács elébe tartozik, de ezen házi úrnak sem levén formulázott változtatási indítványa, a módosításoknak magunk belátásából kell erednie. Illy körülmények közt a változtatást elutasítottuk magunktól, és ezt tette Ferstl is, felelvén, hogy az Akadémia a tervek bőségében levén, most egyedül az egyiknek vagy másiknak választásáról lehet szó.

Az Akadémia évének ez ügybeni utolsó tanácskozására az általam a jul. 29-ki ülésnek beadott következő petitio adott alkalmat.

„A tekintetes Akadémia építész programmjában a tervek beadásának határnapja f. é. febr. 15-ére azért volt kitűzve, hogy mint ugyanezen programmban kimondatik, az építés korán tavasszal megkezdethessék, és a tervek még az ideik, most már elmúlt, párisi kiállításba küldethessenek. Sajnálattal tapasztaltuk, én és társaim, az általunk nem okozott halasztást, sajnálva kénytelenítettem lemondani azon reményekről, miket tervünknek Párisba küldetéséhez kötöttem. A tervek Pesten állítottak ki, még pedig nem csak a februárban beküldött eredeti tervek, hanem négy újabb is (ide értve a ketős müncheni és berlini terveket), mellyeket az építészeti bizottság újrolag megrendelt. Nekem és társaimnak az utólagos megrendelés ellen kifogásom nem lehet, nem lehetne még akkor sem, ha a tek. Akadémia elvetve mind a hét beadottat, új program alapján hirdetne pályázást; illy eljárás a tek. Akadémia elvitázhatlan jogai közé tar-

¹²⁾ Ezen tanácskozás tehát épen azon napra volt határozva, mellyen gr. Waldstein a csúcsives styl elleni philippikáját közlé a „Pesti Napló“-ban.

tozik; de midőn a versenyzőknek csak néhány szólíttatik föl új tervek készítésére, midőn e néhány, tervet készít miután versenytársainak munkáit láthatta és tanulmányozhatta, sőt mondhatom látta is, midőn arról van szó, hogy már most 9 terv fölött csak egy és ugyanazon ítélet hozassék: akkor — bocsásson meg a tek. Akademia, ha egyenesen ki mondom, — akkor ezen ítélet igazságos nem lehet; mert az újonnan felszólított félnek épen olly roppant előnye volna többi versenytársai fölött, minő van azon kártyásnak, kinek ellenfele kártyáiba betekínteni szabad. Illy igazságtalan előnyt Akademiánk nem engedhet, mivel hivatva van, addig is, míg e részben köztörvényünk nem lesz, a szellemi jog és igazság fölött örködni. Nem engedheti továbbá a tek. Akademia, hogy a program, melly eddig is lényeges pontjaiban mellőztetett, továbbá is mellőztessék; mert az építészeti program azon törvény, melly valamint egyrészt a versenyzőt, úgy másrészt a bírát is kötelezi, illy kétfelé ható törvény nélkül pedig csak önkényes, de nem igazságos ítélet hozathatik. Az előadott okoknál fogva bátorodom a tek. Akademiát arra kérni: méltóztassék szakértő bizottmányát oda utasítani, hogy bírálatát egyenesen és egyedül a nekünk és bíránknek egyaránt törvényként előszabott programra alapítsa, és ítéletét csak azon hét terv fölött mondja ki, melly ugyanazon körülmények közt, azaz a májusi kiállítás előtt készült.“

„E folyamodványra fölvilágosítólag előterjeszté m. elnök úr, hogy az akadémiai épület ügyében tapasztalt késedelemnek főleg maguk a tervezők okai, kik azon egy stylben készíték műveiket, minék folytán az építészeti bizottság kénytelen volt más építészeket is fölkérni terv-készítésre, hogy styl tekintetében is lehessen választani. S hogy a már kész tervek a párisi műkiállításba be nem küldettek, oka azon körülmény, mire épen folyamodó tevé m. elnök urat figyelmessé, hogy a tárlat előbb záratott be, mint cleve gondolható volt. A mi már az Akademia által kinevezett szakértő bizottságot illeti: újabban is előadá m. elnök úr, hogy az építés ügye, s több tekintetben maga a styl kérdése is pénzügyi kérdés levén, az alapszabályok értelmében az igazg. tanácsot s annak kiküldött építészeti bizottságát illeti ugyan: m. elnök úr mindazáltal több ízben kijelenté, hogy az akadémiai kiküldöttek véleménye mind a belrendezés, mind a styl kérdésében meg fog hallgattni.¹³⁾ E végett az akad. küldöttség véleményadásra már föl is volt

¹³⁾ Történt is vox clamantium in deserto, kiket kihallgattak ugyan, de meg nem hallgattak.

szólítva, azomban jónak látta, hogy a tervek előbb építészeti szakértők által vizsgáltassanak meg szerkezet, acustica, világítás és költségvetés tekintetében. Ezen vizsgáló bizottság tagjai: Hild, Clark, Diescher, Wagner és Wieser urak. A programra nézve pedig megjegyzendő, hogy az nem egyéb utasításnál a tervkészítők számára, mellyben az Akademia építő bizottsága a fölkért építészek irányában csupán a tervert járó díj kiadására kötelezte magát.¹⁴⁾ Külön program, külön utasítások sem a müncheni, sem a berlini terv készítőjének nem adtak, hanem közöttünk megjelenvén, ők maguk vették vissza terveiket, s tettek azokon itteni tapasztalásaikhoz képest módosításokat. Illy módosításokat tenni a szakértő bizottság egész működési ideje alatt szabadságában áll Henszlmann úrnak és társainak is. Ezt magának a folyamodónak már tudtára adá m. elnök úr, minek folytán folyamodó és építész társai a müncheni és berlini terveket is megtekintették s folyvást megtekínthetik. A mi végre annak kimondását illeti, hogy csak az először készített tervek fölött mondassék ítélet: e részben minden határozat az Akademia részéről, beavatkozás lenne az igazg. tanács jogkörébe, mit megvédeni az elnökségnek kötelessége.“

Gr. Dezewiffy elnök úr nyilatkozataira, mivel a folyamodványomban előadott okokat nem cáfolják, nincs utóbbi megjegyzésem; de cáfolat nélkül nem hagyhatom azon kijelentését, mintha a tervkészítők volnának okai annak, hogy a tervek Párisba nem küldettek. Munkáinkat, teljesen a program értelmében elkészítvén, a kitézött határnapra beadtuk, tehát azokat febr. 15-étől kezdve május 4-éig akármely napon lehetett volna Párisba küldeni, és ezt tenni a programban adott ígéret szerint az elnök kötelessége lett volna. Miért nem küldettek el tehát? Azért, mert gr. Károlyi megjegyezte, hogy W. vagy X. gróf úr nem fogja az Eszterházy-képtárt meglátogatni, ha ez az épület 3-ik emeletére tétetik; hiában mondottuk ez ellen, Ferstl és én, hogy minden képtárnak főkélléke a fölülről jövő világítás, és hogy illyent csak a legmagasabb emeleten nyerhetni; mert a lényeges indokok kevesebbet nyomván mint W. vagy X. grófnak kényelme iránti tekintet, a tervek nekünk visszaadattak, hogy a képtárat a 2-ik emeletre tegyük át, s ezért, nem pedig mert mi nem teljesítettük kötelességünket, nem küldethettek el a tervek Párisba.

Július vége felétől kezdve nov. 24-ig az elnök által főnebb említett pesti építészek bizottsága vizsgálta az elébe terjesztett kilenc ter-

¹⁴⁾ Ehez csak azon igénytelen megjegyzést tesszük, hogy véleményünk szerint a valódi művésznél sokkal többet, mint a napi szükségének fűdőzésére adott 300 arany, azon kitéüntetés nyom, miszerint első rangú versenytársakkal egy országos halhatatlan emlék emelésén működhetik.

vet. E vizsgálatnak főeredménye abban állott, hogy a választmány a tervek egyikét sem mondta kivihetőnek 1,100,000 vagy épen 1,200,000 o. é. frton alul; de ez olly végeredmény volt, melylyel a Gerster társam által készített részletes költségvetésnek az építészek által elébb történt kétszeres megvizsgálása és 882,000 forintnyi összegben történt megállapítása merőben ellenkezik. Mi tehát megismervén, hogy az egy milliónál többre menő összeg egészen hamis számadásnak eredménye, egy az akad. igazg. tanácshoz beadott emlékiratban ezen eredmény hamisságát kimutatván, egyúttal kinyilatkoztattuk: „hogy készek vagyunk tervünk értelmében az épületet a háromszoros vizsgálaton átment összegért úgy föllállítani, hogy előre látható hároméves folytonos munkánknak, és más elmellőzhetlen személyes és irodai kiadásunknak semmi jutalmát és semmi kárpótlását sem követeljük azon esetre, ha az épület föllállítása többet igényelne, mint a fönidézett 882,000 forintnyi összeget.“ — Ezen ajánlat aláírva Pesten, 1861-iki dec. 13-án Henszlmann, Gerster, Frey. De emlékiratunkban kimutatván azt is, hogy bérházunknak jövedelme mintegy 16—18 ezer forintot fog tenni, kimutattuk egyúttal, hogy az Akademia palotája maga nem fog 600,000 forintba kerülni, melly összeg az újabb fölfogás szerint is arra fog fordíthatni, s hogy így pénzhiány miatt nem lehetett tervünket mellőzni.

Azalatt nov. 24-én és 25-én az Akademiának 9 tagú szakértő bizottmánya tanácskozott a 9 tervnek elrendezése és stylje fölött; az ügy szavazatra kerülván, az egyhangúlag nyilatkozott tervünk mellett az elrendezésre nézve, és hat többséggel három ellenében ugyane terv styljére nézve is. De mind hasztalan: mert a háromtagú bizottságnak az Akad. igazg. tanácsához dec. 20-án beadott jelentése így szól:

„Alulírottak az akadémiai bizottmánynak alkalmat nyújtottak, hogy belrendezés és styl tekintetében véleményt mondjon. — Építészeti styl tekintetében ezen bizottmány többsége jeles archaeologiai tudósunk, Henszlmann Imre úr tervében kifejezett ízlés mellett nyilatkozott. Alulírottak azomban elsőséget adtak az úgynevezett olasz renaissance stylnek. — Ellevén ekkép döntve a styl kérdése, alulírottak Stühler urat hívták meg, tudtul adván neki a kifejlett körülményekhez képest mostmár megoldandó föladás mivoltát. — Ő megteendi a szükséges módosításokat, elkészítendi a részletes rajzokat és viendi az építkezés fölötti főfölügyeletet. ¹⁵⁾

¹⁵⁾ A jelentés illy világos és szabatos szavai után nem lehet állítani, hogy mégis magyar építész fogja építeni az Akademia házát, mert az egész világon építésznek csak az tekintetik, ki a tervet adja, »ki a részletes rajzokat készíti, és ki az

S így egyszerűen és minden kellő okadatolás nélkül mellőztetett az Akademia, melly minden elfogulatlan nézete szerint mégis a valódi háziúr; mellőztetett — mert a tervezés idegen kézre bízatik — a házának azon közkívánata, hogy itt a honi művészet számára nyíljék meg a tér; de egyúttal megsértetett egész építészeti karunk, mert annak hazafias ajánlata az ingyen versenyzésre sem fogadtatván el, közvetve kimondatott: hogy Magyarországon nincsen építész, ki az Akademiának házat birna építeni. És ez mind szerfölött sajnós; de sajnós ezeken kívül még az is, hogy a háromtagú bizottságnak jelentése alatt ott áll koszorús költőnk b. E ö t v ö s J ó z s e f nek neve is, ki a testvér művészetet különvéleményben pártolni elmulasztotta, s így maradandó munkái közé e mulasztást sajátkezűleg bejegyezte.

Henszlmann Imre.

Tankönyveink.

Hogy a „Kritikai Lapok“ első számában terjedelmesebb rovatot nyitunk a magyar tanügyi irodalom számára, azt igazoltnak fogja találni mindenki, a ki egyrészt ezen irodalmi ágának nagy befolyását, kivált műveltségünk ezutáni alakulására méltányolni tudja, s másrészt azon valóban szomorú állapotot ismeri, mellyben tudományos életünk ezen ága jelenleg sinlódik. Ha a tanintézetek föladata a tudomány és nemzeti műveltség századok folytában összegyűjtött aranyrúdjaikat a fölserdülő nemzedék közt váltópénzzé verve forgalomba hozni, úgy bizonyára a tankönyvek képezik azon csatornák egyikét, mellyeken keresztül ezen közvetítés történik. Sőt — valljuk meg őszintén — nem fordulnak-e elő esetek, midőn a tankönyv nemcsak a tanulóknak szolgál vezérfonalul, de egyúttal a tanár tudományos kútforrását is képezi? Illy tényállás mellett égető szükségét látunk abban, hogy a tankönyvek mindig a műveltség megfelelő színvonalán álljanak. De bár sértésnek tartanók azon olvasó közönség előtt, mellyhez mi szólunk, eme követelésnek alaposságát még terjedelmesebben vitatni, mégis kötelességünknek tartjuk, azon mértékre figyelmeztetni, mellyben hazai tanügyi irodalmunk e követelésnek eddig megfelelt. Valóban, nincsen irodalmunknak egy ága sem, melly annyi panaszra, annyi megrovásra adhatna okot, melly a kritikát annyira kihívá mint ez! Sajnós, de igaz! Tudományos szempontból fölfogva tankönyveink nagyobb része meg-

építkezés fölötti föfölgelyeletet viszi; a második föfölgelyét pedig pallérnak vagy munkamesternek (Werkmeister) szokták nevezni.

A szerk.

cáfolja azon elvet, hogy „új kor új szükségeket teremt.“ Mert, a ki azon roppant haladást, melly az újabb időben, kivált egyes szakokban történt, figyelembe veszi, esodálkozni fog, hogy most is lehetnek még használatban levő tankönyveink, mellyek majdnem félszázad előtt készültek el, s azóta nem csak változatlanul új meg új kiadásokban részesülnek, de még mai napig is nagyszerű keletnek örvendenek. Más könyveink pedig, habár újabb időben keletkeztek is, arra mutatnak, mintha szinte csak kiadásuk és nem tartalmuk volna ezen újabb idő szüleménye. Így történik, hogy a tanügyi irodalom mindinkább elmarad a közmíveltség folytonos haladása mögött, s majdnem tartani kell attól, hogy idővel az élet és iskola közti hézag valóban alig lesz betölthető. — Nincs ugyan szándékunkban, ezen sajnós állapot minden okait a jelen alkalommal taglalgatni; de még sem hagyhatjuk érintetlenül, hogy azoknak egyike bizonyosan kiadóink és íróink közönyösségében fekszik. Mert, ha a könyvkiadás erkölesi oldalával s ebből eredő kötelességeivel semmit sem törődünk, természetesen nem vehetjük rosz néven a kiadónak, ha inkább a régi könyvet adja ki, mellyért vagy semmi, vagy legalább csekélyebb díjat kell fizetnie, mint az újért. S ki veheti rosz néven az írónak is, ha kényelmesebbnek találja a régi könyvet változatlanul kinyomatni, mint új javításokkal hasztalanul bibelődni, hisz úgy is tudja, hogy az a régi alakban ép olly hallgatással vagy magasztalással fogadtatik, mintha csakugyan átdolgozta volna? *) De másrészt a tanárokat sem lehet fölmenteni minden vád alól. Nincs-e sok tanár a széles magyar hazában, a ki minden új könyvtől irtózik, kivált ha már egynek szerkezetébe, mint mondják „beledolgozta“ magát! Kényelme úgy hozza magával, hogy a régi könyvnél megmaradjon, mellyből tán a régi jó időben szintén ő maga is tanult az iskolában. Vagy hogyan lehetne máskép kimagyarázni olly sok elavult és haszontalan könyv roppant keletét? — Így és csak így történhetett az, hogy tanügyi irodalmunk annyira sülyedett, miszerint az iskolák használatára szánt egyes munkákból tán élelapjaink inkább merithetnének anyagot, mint a nevelés szent ügyét szíven hordozó tanár. Hogy ezzel csak a leplezetlen igazságot mondtuk, arról az alább következő, s a jövő számokban is folytatandó szemle olvasójának többször lesz alkalma meggyőződhetni.

*) Sőt ollyan esetek is jöttek tudomásunkra, hogy a második „javított“ kiadás sokkal rosszabb volt az elsőnél. L. alább.

Magyarország története az ifjúság számára, Dr. Peregriny Elek a Magy. Akad. s a pesti Magy. kir. egyetem tagja, finevelő-intézet igazgatója által. IV. kiadás. Pest 1861. Ráth Mór. —

Mennél örvedetesebb tény az, hogy a tanügy a folyó iskolai évben az egész magyar hazában nemzeti alapokra lón fektetve, és végre a magyar nemzet történelme is fölvétetett a gymnasiumi köteles tantárgyak közé: annál sajnosabb, hogy az alsóbb osztályok számára jobb tankönyv nem találtatott, mint az előttünk fekvő, mellyről fájdalom, nem igen sok dicséretet mondhatunk.*)

Az eseményeket illetőleg a kezdőkre nézve ugyan eleget, de nem alaposat, a haladókra nézve pedig semmit sem tartalmaz; imitt amott egyes események elő vannak ugyan sorolva, de nem elegendőképen földerítve és gyakran minden logikai következetesség nélkül. Az első két korszakról jól tudja mindenki, hogy ezek voltak alkotmányunknak fejlődési korszakai, s azért, ha nem is bőleleletileg, de egyszerű és könnyen fölfogható modorban tán mégis lehetett volna az ifjúságot törvényeink mikénti alkotására és fejlődésére, valamint másrésről nemzetünk életerejére is figyelmeztetni, hogy t. i. a többi Európába jött vándor nép itt még névszerint is elenyészett, holott a magyarok országa maiglan is főnáll, dacára annak, hogy politikai függetlenségeért majd a német, majd a görög befolyás ellen volt kénytelen folyvást küzdeni. Az ós-szerződésről és a mint Sz. István ezt megjobbította, Sz. László és Kálmán kiegészítette, II. András az akkori korszellem igényei szerint módosította, továbbá arról, hogy Magyarország föntartását épen az tette lehetségessé, hogy az Árpád házból származott királyok

*) Ezen nevezetes könyv bevezetése a következő szavakkal kezdődik: »Mióta az emberi testet a halhatatlan lélek eleveníti, azóta szünteleni mozgásban, munkásságban fáradozik; ezen munkásságot tettnek nevezzük; ezen tetteknek előszámlálását és hiteles, nem hamis, ál előadását pedig Historiának, Történetnek mondjuk.« A VII. lapon szóról szóra ez áll: »Nem vak eset szerző tehát a fejedelmek lételetét, de a kényszerítő szükség, vagyis inkább a józan ész, az égnek e megbeesülhetetlen ajándéka megkívánta az olly személy választását, ki az emberi esapongó indulatokat féken tartsa.« — A 48-iki események így vannak előadva: »Bécsben már marcius 13-kán, s két nap múlva Pesten ütött ki a zaj. Bécsben egy nagy tömeg tódult a császári lak ellen, hangosan a köztársaságot orditozván; ezen, a fölséges uralkodó házat vég veszélylyel fenyegető rakoneátlanságnak csak a Pozsonyból épen jókor érkezett magyar országgyűlési küldöttség vetett határt, melly kijelenté a tomboló bécsi népnek, miszerint a reformok — újítások — miket Magyarország is óhajt, csupán a fölséges uralkodó ház iránti hűségen alapulhatnak! mire a jóságos fejedelm osztrák tartományainak az alkotmányt is megadta.« Sapienti sat!

trónöröklési joga biztosítva volt, míg ellemben más államokban a király választatott, de az egyes rendek jogai örökölhetők voltak, minek folytán például Némethonban a politikai egység és jelentékenység megsemmisült, — mind erről semmit sem hallunk; úgy látszik, mintha szerző más magyar történetírókat híven akart volna követni, és mivel ők hallgatnak, ő is hallgat.

De elnézve az oknyomozástól, mi tán nem is volt a szerző szándékában, hogyan van a vegyes házbeli királyok korszaka előadva? Egyes nagyobb szerű események hordereje és kitünő személyiségek jelentékenysége, mint például Nagy Lajos és Hunyady János nincsenek kellőleg méltányolva, de a helyett a hol csak lehetséges, szerző mesékben merül el, mint például Zsigmondnál, midőn nejét megszabadítandó, Horvátország felé tart, és Nagy Lajosnál, midőn fivére meggyilkoltatását megboszulandó Nápolyba vonul. Cilley Ulrikra szerző haragszik, mert Hunyady Jánost meg akarta gyilkoltatni; van is oka méltó haragra gyuladni! de tán még sem lett volna fölösleges az ifjúságot arra is figyelmeztetni, hogy a vegyes házbeli korszakban hazánk történelme mindinkább általánossá lesz, és az európai közügyekre is van befolyása; hogy nagy férfaink részben egész Európa nagy férfiai, mint például Hunyady János az akkori körülmények közt kétségkívül egész Európa hőse. Miért nem szól szerző arról, hogy Magyarország 150 évig volt Európa védbástyája a törökök sujtó hatalma ellen? miért nem mondja, hogy az ország senkitől sem segítettve hány államnak segített? miért nem szól arról, hogy a nemzet legjobb fiainak vére egész Európáért folyt a csatatéren? és hogy miután eszerben hagyatva, s később függetlenségétől megfosztva, önállósága megsemmisült, a törökök Bécsig való előnyomulása bekövetkezett.

Hát a negyedik korszakban? Zrínyiről csak mint nagy hősről van szó, hol még maga Rottek is, ki más különben nem igen nagy rokonszenvvel viseltetik a magyar nép iránt, őt Leonidással hozza párhuzamba. — És csakugyan a prágai esemény volt az, mi a 30 éves háborút idézte elő, és nem Bethlen Gábor? Hát midőn Magyarországnak a török járom alóli felszabadításáról van szó, nem lehetett volna-e egy kissé világosabban földeríteni, hogyan és mennyire hatott a nyugati hatalmak befolyása e felszabadításra? Első Leopoldról mondja a szerző, hogy alatta az 1687-ki országgyűlésen II. András arany bullája 31. cikkének záradéka töröltetett el. Nemde egész művet lehetne e cikkely szellemi horderejéről írni? itt pediglen még szóbeli tartalma sincsen megpendítve. A nemzetiség élénk visszahatásáról II. József alatt, a haladás koráról, úgy a mint az 1848-ig fejlődött, az új kor szellemi behatásáról az 1848-ki törvényalkotásra, — mind erről szerző óvatosan megfeledekzik.

Egyébiránt jobb műnek hiányában, de csak is akkor, e történet jó magyarázat mellett az alsóbb tanodákban még használható; de a gymnasiumban, hol a történetnek mindinkább tudományos szempontból kell tárgyalatnia, ez nem elegendő, és lényeges átváltoztatásra volna szüksége még akkor is, ha csak az algynasiumban kellene használtatnia.

B. L.

Latin nyelvtan. Mondattan. Dr. Schultz F. nyomán készíttette W a r g a J á n o s, a kőrösi hely. hitv. Lyceumban tanár, a magy. tud. Akadémia tagja. Második javított kiadás. Pest, Kilián György magy. egyetemi könyvtár tulajdona. 1862.

Hogy tanáraink az iskolakönyvek szerkesztésében a külföldön is célszerűeknek talált jobb munkák nyomain indulnak, azon csak örvendünk lehet. Ilyen tankönyv az előttünk fekvő latin nyelvtan, melyet a szerző Schultz ismert jó nyelvtana után dolgozott ki. Azt hittük volna, hogy az illy szerző után történt átdolgozásnak sikere biztosítva van. De fájdalom! esalatozánk, mert a jó szándék és jó kivitel között még nagy a különbség. Érzette ezt, úgy látszik, a szóban levő munka magyar átdolgozója, mert az elkövetett hibák öntudatában már az első kiadás előszavában jónak látta magát ezek miatt a következő szavakkal védelmezni:

„Én az első átdolgozatot — elismerem — hirtelen tettem volt.“
 Jól van; de ha mindjárt az első kiadásra nézve ezen mentséget elégségesnek tartanók is, hogy a sok nyomtatási és egyéb hibát elnézzük, mit fog majd fölhozni szerző a második javított kiadásra nézve, ha az elsővel gondos összehasonlítás azt fogja mutatni, hogy a második „javított“ kiadás sokkal hibásabb az elsőnél? — És valóban, a nélkül hogy igazságtalanságot követnénk el, ezen szigorú ítéletet ki kell mondanunk. Mert csak nem lehet javításnak tekinteni azt, hogy szerző jónak találta a jártasabb és ismeretesebb műszavakat mások, járatlanabbak és ismeretlenebbek által helyettesíteni, mint midőn a sajátítót „birtoki esetnek“, az igenevet „igeféle névnek“, a tulajdonnevet „sajátnévnek“, a mellékmondatot „összesített mondatnak“ sat. írja; vagy azt, hogy a §§. számát minden ok nélkül megváltoztatta; vagy hogy az igen fontos részek, mint: az első kiadásnak 32. §. 2. pont alatti utolsó része, a 37. §. jegyz. 2. p., 48. §. 4. p., az 58. §. jegyz. 4. p. ki vannak hagyva? De ezek csak mellékes dolgok. Mit mondjunk arról, ha a javított kiadásban a szabályok sokkal homályosabbak, mint az első kiadásban? Lássuk csak a

második kiad. 3. §. 2. p., a 4. §. 2. p. és jegyz. 2. p., a 6. §. 2. p., a 16. §. jegyz. 2. p., az egész 19. §., a 35. §. jegyz., a 37. §. jegyz., a 39. §. 2. p., a 44. §. jegyz. 1., a 49. §. jegyz. 1., és hasonlítsuk azokat össze az első kiadásban megfelelő §§-okkal, és azonnal kitűnik, hogy az elsőség az első kiadást illeti. *) — A szerző csak egy helyen eredeti, és ez az 54. §. 4. p., és itt mennyi a zavar, mennyi a helytelenség! Így sajnós dolog az is, ha a szabály, melly az első kiadásban jó, a második kiadásban eltorzítottatik; az 1. kiad. 52. §. 2. p. ez áll: „Az elbeszélő vagy történeti múltat, melly a végbevitt cselekedetet úgy fejezi ki, hogy az más cselekedet idejével semmi viszonyban nincs,“ holott a második kiad. 56. §. 2. p. ezt olvassuk: „Az elbeszélő..... van viszonyban,“ mi nemcsak homlokegyenest ellenkezik, hanem nagy helytelenséget is foglal magában. — Mit mondjunk, ha Schultznak ezen mondatát: (§. 248. 3. a.) „In Hauptsätzen, um ein Urtheil in milderer Aussage als einen blossen Gedanken zu bezeichnen“ így fordítja: „A főmondatokban, midőn ítéletünket, ha szelíden is kimondjuk, nem pusztán gondoljuk.“ (64. §. 3. a.) Mit mondjunk, ha illy szabályokat olvasunk: 6. §. jegyz. 1. „Az átható stb. az alany pedig ragos különösen pedig többnyire eszközési ragos bővítővé.“ Vagy 25. §. jegyz. 1. „Ittmég világosabb, hogy a mennyiségi birtokieset birtokos és birtokviszonyú birtokieset helyét pótolja. „Vagy 52. §. 3. p. A lelki és testikedélyhangulatot kifejező melléknevek (!) De elég ebből ennyi! — És ez a második „javított“ kiadás.

B. A.

A természetrajz elemei az ifjúság számára írta Hanák Ker. János, kegyesrendi tanár s a kir. m. természettudományi társulat rendes tagja. Hetedik javított és bővített kiadás, száz tizennégy fametszvénnyel. Pesten Hartleben Konrád Adolf 1861.

Hogy olly régóta használatban levő tankönyvet, minő az épen előttem fekvő, megbíráljak, erre azon körülmény ösztönzött, hogy az csak néhány hónap előtt hetedik kiadásban jelent meg, és több gymnasiumnál ismét elfogadtatott tankönyvül. Ezen utolsó kiadásnak (1861) a szintén előttem fekvő másodikkal (1846) való összehasonlítása világosan mutatja, hogy a címlapon álló ezen szavakra: „javított és bővített“ mennyi súlyt fektethetünk; néhány szóváltoztatásban s a

*) E szerint szerencsének tarthatjuk, hogy a „javítás“ csak a 65. §-ig tart.

A szerk.

korábbiaknál valamivel ugyan jobb, de még mindig nem eléggé természetű fametszvényekben áll a különbség, melyre ezen két szó vonatkozhatik, egyébiránt pedig a két kiadás mennyiségre ép úgy, mint minőségre nézve, tökéletesen egyenlő.

Ha ezen könyveeske 1840-ben megfelelt is a tudomány akkori álláspontjának, 1861-ben azt már nem teheti, mert most ennek egészen más követelményei vannak. Így például az ásványországnak földekre, sókra, gyulányokra és fémekre való fölosztása reánk nézve csak is történeti becsú lehet, a földisme pedig épen nem tekinthető már az ásványtan kiegészítő részének. Hogy az állatországból is csak egy példát hozzak föl: hogyan juthatna ma már valakinek eszébe az ázalogokat a sugárállatokhoz sorozni? — S a növényélet működése körében tett nagyszerű vívmányokat ki mellőzhetné hallgatással egy tankönyvben, mellynek főföladatai közé tartozik a tudományról helyes fogalmat adni a tanulónak. Ezen könyv már túlélte magát; — belőle csak a termények neveit lehet megtanulni, a nélkül hogy a részletes tárgyalás elég kimerítő volna, mit annál nagyobb hibának vagyunk kénytelenek tartani, minthogy az általános rész, mellyre különben is nagy gond volna fordítandó, alig néhány sorban említettik.

Az állattanban, melly a többihez aránylag e könyvnek még legjobb része, a vérkeringés, lélegzés s a szellemi tehetségek alig érintvők, az ember csak fölületesen van tárgyalva, az egyes állatok leírása is olly hiányos, hogy leginkább csak a lakhely és táplálkozás van figyelembe véve. Az alsóbb fokú állatokról, mellyek pedig sok tekintetben a felsőbb szervezetűeknél nagyobb fontosságúak, még sokkal mostohábban van gondoskodva.

Az előbbinél még esonkább a növénytan. A levek például csak 15 sorban tárgyalatnak és itt szabályos állásaik, idegeik, szájadékaik, s ezeknek működései meg sem említettnek, de még a levelek alkatrészei sem soroltatnak elő; a sejtek, rügyek s az egyes szervek növése hallgatással mellőztetnek; a virágok lényeges alkatrészeihez a párta és csésze soroztatnak, a mi nem való, s az egyes növények leírása szinte hiányos.

A harmadik, mindenek között leggyengébb részről, az ásványtanról, már a főnemlítették után is alig lehetne valamit mondani, s nem is tartom azt szükségesnek, mert hiányait e könyv pártolói maguk is elismerik.

Korántsem akarom ezen bírálat által a jeles és hazai tudományunk nagy kárára korán elhunyt szerzőnek tudományát legkevésbbé is kétségbe vonni; — ő mint a magyar természettudósok egyik legügyesebb előbajnoka, nem is említve a termények magyar elnevezésében szerzett érdemeit, szó és írás által ismertetvén és kedveltetvén

meg kortársaival a terményrajzot, az utókor halás emlékét kiérdemlette, s meg vagyok győződve, hogy ó semmi esetre sem engedte volna meg, hogy műve 1864-ben a tudomány mai állásának szempontjából annyira elavult és haszonvehetetlen alakban jelenjék meg, mint minőben azzal a kiadó úr szíves volt bennünket megajándékozni. Kr.

Madarász „Zrinyi Ilonája“ és Székelyi „II. Lajos holt testének föltalálása“.

A magyar képzőművészeti társulat igazgatósága egy magyar képes albumot szándékozván kiadni, az ebbe fölveendő képek megválasztása s illetőleg megbírálása végett juryt küldött ki, mellynek a cimben említett képek fölötti következő véleményét a nevezett t. igazgatóság velünk közölni sziveskedett

Minden művészeti tárgy legfőbb és föltétlen kelléke a világosság és érthetőség; mert az csak úgy gyakorolhatja az előidézni kívánt hatást a nézőre, ha a benne föltüntetett szereplő személyek — s kivált a főszemély — cselekvénye nem szükségel magyarázatot. Nem az kívánatik tehát, hogy valamelly, a történelemből vett művészi eszmének személyeit mindenki azonnal megismerje, a ki a történelemben jártas, s hogy így azoknak technikai tökélye, vagy esetleges helyzete költse föl a vágyat a szemlélőben megtudni, milly cselekvényt ábrázol a kép, hanem megfordítva, épen ezen megértett cselekvénynek kell a személyek kiléte iránti érdeket fölkölteni. Madarász „Zrinyi Ilonája“ véleményünk szerint ép ezen fokelléket nélkülözi. Az egészben szép műnek cselekvénye ninesen eléggé indokolva. Mi történik a főszemélylyel, kiről mí tudjuk, hogy Zrinyi Ilona? e sok bajokat átélt hősies szellemű nőnek milly cselekvényét ábrázolja a kép? — alig tudnók kitalálni! — És ha aztán halljuk, hogy Munkács várának föladása van előttünk, alig hihetjük el, mert sem a főszemély, sem környezete nem gyanítottatta volna ezt velünk. A művész elégnek tartotta, hogy a ravasz jegyző által tollat nyújtat a vár urnójének, valószínűleg a vár föladási okmány aláírására. De ezen írlap nem tartalmazhatna-e valamelly házassági szerződést épugy, mint bármi mást? Az egyetlen jelenlevő személy, kit a művész a cselekvény jellemzésére leginkább fölhasználhatott volna, ha a főcsoportozatban ad neki helyet: Absolon várnagy, kiről azt is tudjuk, hogy a vár ellenség kezére juttatásában nagy szerepet játszott — kulesokat tartva kezében a háttérben áll, s így minden jelentőségét úgy szolván elveszti. Nélkülözzük még e képben a szabatoságot, melly megkívánja, hogy sem több, sem pedig kevesebb alakot ne használjunk, mint a mennyire épen szükségünk van s egyáltalában olly ala-

kokat, elmellőzzünk, mellyek csak mint tétlen nézők képezhetnének háttért a többi számára. De még egy lényeges hiányát Madarász úr művének abban találjuk, hogy az egyes, valóban lényeges személyek sem felelnek meg föladatuknak. Így például Caraffa, mozdulatlanul, minden kifejezés nélküli arccal ül székén, mintha a történendőkben semmi része sem volna. Zrínyi Ilona egész megjelenésében nem hiányzik ugyan a fönség, de arcában nem találjuk föl azon nemesség, szilárdság és tiszta öntudat kifejezését, melylyel e nő, legalább fönmaradt arcképéről ítélve, mindenesetre birt. A csoportozat, mellyet gyermekeivel képez, így is szép s részvétre indít bennünket, de mennyivel nagyobb volna a hatás, ha helyzetüket azonnal fölismerhetnők! A jegyző jelleme jól van kifejezve mind arcában, mind az egyén egész állásában s azon kis torzítás, mit rajta észreveszünk, csak emeli hatását.

Az egésznek művészi fölfogása kielégített bennünket, a mennyiben az előadás modora a történeti mű kellékeinek megfelel. A mellékes tárgyak úgy vannak kezelve, hogy hatásuk nem önmagukban fekszik, hanem abban, hogy inkább csak a főszmét emelik ki. A redőzetben is esinos részleteket találunk, bár néhol ismét kevés a választékosság, mint a Zrínyi Ilona karjait takaró fehér ingben.

A kép technikai oldalára nézve is vannak még némi megjegyzéseink. Találtunk t. i. benne olly arányi és anatómiai hibákat, mellyeket nem mellőzhetünk hallgatással. Így Caraffa, mint előtérben levő alak föltünően kicsiny a távolabbiakhoz képest; — a kis Rákócynak pedig föltötte rövid, míg ellemben lábszárai igen hosszúk. Úgy hisszük végre, hogy nem föltötte túlságos követelés, ha megkivánjuk, hogy, — ha a tárgy közel multból van véve s a benne szereplő személyek hiteles arcképeit birjuk, — a művész ezekhez tartsa magát. Madarász urat e tekintetben kimentí azomban némileg azon körülmény, hogy a hazától távol levén csak nagy nehézségekkel juthatott volna ezeknek birtokába.

Egészben véve sikerültebb Székelyi-nek műve, „II. Lajos holt testének föltalálása.“ Az egész cselekvény magában érthető, s nem szükségel magyarázatot. Azon mély megindulásból és tiszteletből, mellyet a körülálló és térdeplő csoport a félig kiásott holt test irányában mutat, azonnal láthatjuk, hogy itt valamelly magasan álló egyéniség tetemei találtattak föl; s hogy ez nem véletlenségből történt, hanem a csoport fáradásainak elért végezelja volt, mutatja az ott levő készleteken és szokatlan helyiségen kívül azon társ is, ki a többi elmaradottakat a távolból előinti. Itt maga a kivitel mintegy elbeszéli a történőket s érthetőségénél fogva mély benyomást gyakorol kedélyünkre. Ha nem tudnók, önkénytelenül indítatva éreznők magunkat kérdezni, kinek holt teste az mellyen mindannyian olly szeretettel és tisztelettel csüggenek? Csak illy előadás által, hol a mű

tartalmát nem kell szavakkal kiegészítenünk, elégíthet ki bennünket a művészet.

Ép úgy sikerült Székelyinek képében megmutatni, hogy tárgyától át volt hatva. A tárgy maga mindig a képzelem szüleménye, melly a józan ész bíráló örökösége alatt képpé alakul; de szükséges, hogy a művész egyszermind azon hatást, mellyet valamely eseménynek a benne szereplő személyekre okvetlenül gyakorolnia kell, mintegy átérezze s ez érzelmeket ismét alakjaiban esetje által visszaadja. Ez egyik fő kellékét a művészi előadásnak Székelyi meglehetősen elérte. De már sokkal kevésbbé sikerült neki az előadás kellő modorát, melly a művészi fölfogásnak lényeges kiegészítő része, eltalálni. Véleményünk szerint a művésztől megkívánhatjuk, hogy mindig öntudatával birjon azon különbségnek, melly a történeti mű és valamely úgynevezett genre kép közt létezik. Ebben a művész az egyes részleteket is inkább figyelembe veheti, s ezek által is gyönyörködtetheti a szemlélőt; itt az esemény helyszínére, a redőzetre s az egyes anyagok természetű utánzására nagyobb kivíteli gondot fordíthat, — de a történeti műben csak a főeseménynek szabad és kell a legnagyobb fontosságot tulajdonitania és minden mellékes dolgokat vagy episodokat mint történetesen ott levőket és nem lényegeseket csak is annyira kell figyelembe vennie, a mennyiben a fő eszme mennél inkább kiemelése alkalmasak lehetnének. S épen ez ellen vétett a művész, mert alakjaihoz képest a tér fölötté nagy s ámbár mint tájkép meglehetősen tanulmányra mutat mégis, mint valamely történeti események színhelye már csak azért sem helyeselhető, mert az egésznek hatását zavarja és csökkenti. Öltönyeiben sem találjuk azon nemesebb modort, mellyet egy történeti műnél méltán megkívánhatnánk, bár itt is némelly részek, mint a lábbeliek, bóröltönyök és páncélingek a természet szorgalmas tanulmányozására mutatnak; technikai hibát, legalább lényegesebbet nem vetünk észre e képben. Mindezen észrevételeink mellett el kell ismernünk, hogy mindkét képnek, Zrínyi Ilonának ép úgy, mint II. Lajosnak, egészben véve nagy érdemei vannak; s ha a művészetben végleges tökélyt elérni még a nagy mesternek is ritkán sikerül, annál inkább meg lehet elégedve mindkét, a pálya kezdetén levő művésznünk eddig kivívott eredményeivel, dacára annak, hogy mi, tisztán művészeti szempontból szóban levő műveik ellen némi kifogásokat voltunk is kénytelenek tenni.

Kiadó és felelős szerkesztő : **Riedl Szende.**

Főmunkatárs : **H e g y i G y u l a.**

Pest 1862. Nyomatott Herz Jánosnál.